

BRYGIDA KUŹNIAK  
MILENA INGELEVIČ-CITAK

## Uwagi wprowadzające

Prawo międzynarodowe publiczne (PMP) jawi się jako specyficzna specjalność prawa. Jest to widoczne zwłaszcza wtedy, gdy porównujemy PMP z gałęziami składającymi się na wewnętrzny system prawny typowego państwa.

Prawo międzynarodowe publiczne – jako prawo obowiązujące w społeczności międzynarodowej – jedynie w bardzo ograniczonym zakresie wykorzystuje mechanizmy charakterystyczne dla społeczności wewnątrzpaństwowej. Przede wszystkim PMP bazuje na czynniku dobrowolności. Historyczna zasada *par in parem non habet imperium*, odczytywana współcześnie jako ważny atrybut suwerennej równości państw, prowadzi do tego, że prawo międzynarodowe istnieje i obowiązuje za ich zgodą i w takich uwarunkowaniach, gdzie co do zasady jeden podmiot nie może narzucić nic drugiemu. Te okoliczności powodują, że prawo międzynarodowe publiczne posiada swe specyficzne źródła, a także specyficzną przestrzeń operacyjną, w której nie ma władzy ustawodawczej, wykonawczej i obowiązkowego sądownictwa. Uwagę zwraca również unikatowy system sankcji, polegający na tym, że poszczególne normy tego porządku prawnego niezmiennie rzadko są wyposażone w sankcje. Z tych i kolejnych powodów prawo międzynarodowe publiczne jawi się na tle innych specjalności prawa jako jeszcze nie w pełni ukształtowane. Dodatkowym dowodem na powyższe jest to, że katalog źródeł i katalog podmiotów PMP wydaje się nieustabilizowany oraz niezamknięty. Jest on bowiem wciąż jeszcze przedmiotem dyskusji prowadzonej w doktrynie (bywa też przedmiotem sporu w praktyce).

Prawo międzynarodowe publiczne jest stosunkowo młode, w tym znaczeniu, że – choć korzeni pewnych jego instytucji można dopatrzeć się już w czasach antycznych – system, z którym mamy dzisiaj do czynienia, ukształtował się dopiero po II wojnie światowej, a właściwie z początkiem lat 50., kiedy to nastąpił żywiołowy rozwój organizacji międzynarodowych. Warto również dodać, że państwa współpracujące ze sobą na gruncie PMP same posiadają różniące się od siebie (i od PMP) systemy prawne, co także powoduje dodatkowe trudności.

W końcu do tzw. słabego ukształtowania się prawa międzynarodowego przyczynia się też konieczność pokonywania problemów lingwistycznych (w tym uzgadniania terminów, pojęć i definicji w różnych językach). Te i inne cechy współczesnego PMP, którego rozwój, w tym przyoblekanie bardziej okrzepłych kształtów, odbywa się nadal – z naszym udziałem – powodują, że prawo to można oceniać jako stosunkowo elastyczne. Specyfika ta może być jednak postrzegana jako wada (niedojrzałość PMP).

Prezentowana monografia składa się z dwóch części. Pierwsza część zawiera współczesne zagadnienia z zakresu prawa międzynarodowego publicznego, które można objąć wspólnym mianownikiem z tego powodu, iż poruszona problematyka pozostaje w związku z faktem, że na tle innych specjalności prawa prawo międzynarodowe publiczne jawi się jako specjalność nie w pełni jeszcze ukształtowana. Ta część książki obejmuje zatem wybrane przez autorów problemy prawa międzynarodowego XXI wieku, które wynikają z wyżej zarysowanej jego natury i właściwości. Część druga monografii jest natomiast poświęcona wybranym zagadnieniom, które z kolei można objąć wspólnym mianem „wyzwania wynikające z postępu technicznego”. Obie części łączy zaś fakt, że prezentowane w nich kwestie stanowią wyzwania naszego wieku, przed którymi staje prawo międzynarodowe.

Rozdział I.1 jest poświęcony analizie nazwy interesującej nas specjalności prawa. Zawiera on w szczególności rozważania dotyczące tego, czy współczesna terminologia (*prawo międzynarodowe publiczne* – *public international law*) jest zasadna. W tym miejscu monografii wspomina się m.in. postać polskiego uczonego, prof. Franciszka Kasparka (1844–1903), rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego, który wprowadził tę nazwę do nauki polskiej w miejsce wcześniej obowiązującej: *ius gentium*.

Następne rozdziały, mianowicie I.2, I.3 i I.4, dotyczą kolejno: charakterystyki współczesnej społeczności międzynarodowej; kwestii tego, jak prawo międzynarodowe radzi sobie z jednoczesnym obowiązywaniem w jego obrębie norm zakazujących użycia siły oraz norm prawa konfliktów zbrojnych; zjawiska fragmentacji i konstytucjonalizacji. Wszystkie te zagadnienia celują w istotę i sens współczesnego prawa międzynarodowego.

Z powyższym dobrze korespondują rozważania zawarte w kolejnych trzech rozdziałach, dotyczących różnych aspektów funkcjonowania organizacji międzynarodowych. Organizacje aktualnie są ważnym uczestnikiem relacji międzynarodowych. I tak rozdział I.5 odnosi się do Unii Europejskiej, która po wejściu w życie traktatu lizbońskiego może być jednoznacznie kwalifikowana jako organizacja międzynarodowa. W tym rozdziale odniesiono się do wyjątkowo interesującej kwestii, jaką jest „obrona” tożsamości narodowej państw członkowskich UE w swojej potyczce z orzecnictwem Trybunału Sprawiedliwości. Należy przy tym zwrócić uwagę na fakt, iż państwa Europy Środkowo-Wschodniej są

szczególnie wrażliwe w sprawach dotyczących ich suwerenności, bowiem re-latywnie niedawno w pełni ją odzyskały. Wybranych kwestii unijnych dotyczy także rozdział I.6, który traktuje o przedsiębiorstwie społecznym – instytucji stanowiącej szczególny znak naszych czasów. Rozdział I.7 odnosi się z kolei do pozycji i roli organizacji pozarządowych w społeczności międzynarodowej. Wydaje się, że znaczenie organizacji typu NGO stale rośnie, można nawet mówić o pewnym ich udziale w tworzeniu prawa międzynarodowego.

Rozdział I.8, wieńczący część pierwszą monografii, zawiera refleksje na temat prawa mniejszości narodowych, wskazując przy tym najważniejsze aktualne wyzwania i perspektywy. Można powiedzieć, iż historia ochrony praw człowieka właśnie zatoczyła koło. Gdy mianowicie historycznie tworzone zręby ochrony praw człowieka, koncentrowano się na ochronie grup ludzkich – mniejszości, zaś potem, po II wojnie światowej – gdy wypracowano współczesny system międzynarodowej ochrony praw człowieka – nacisk położono na ochronę jednostki. Obecnie problem mniejszości, w tym narodowych, wydaje się na inny sposób powracać. Nie podlega dyskusji, iż ochrona mniejszości narodowych opiera się na poszanowaniu przyrodzonej godności jednostek tworzących tę mniejszość, zwłaszcza ich tożsamości. Postulatem pozostaje jednak traktowanie mniejszości w sposób inkluzywny w ramach poszczególnych państw, a zatem problem mniejszości nadal jest aktualny.

Rozdziały zawarte w części drugiej publikacji skupiają się na wyzwaniach, jakie stoją przed prawem międzynarodowym publicznym w związku z galopującym postępem technicznym. Tu omówiono zwłaszcza kwestie związane z istnieniem terytorium oraz nowymi możliwościami eksploracji terytoriów i przestrzeni. Szczególną uwagę poświęcono kosmosowi i międzynarodowoprawnym aspektom ochrony środowiska Arktyki. W części tej poruszono także problematykę nowych technologii wojskowych oraz nowych sposobów walki, w tym tzw. cyberataków. W końcu zajęto się również pewnymi aspektami współczesnego funkcjonowania człowieka w Internecie oraz za jego pomocą. Sieć bowiem z pewnością należy do czołowych „produktów” postępu technicznego naszych czasów.

Niniejsza książka jest adresowana przede wszystkim do naszych sąsiadów zza wschodniej i zachodniej granicy, dlatego napisana jest w językach niemieckim i rosyjskim. Głównym zamierzeniem jest przy tym prezentowanie polskiej nauki prawa międzynarodowego.

Należy podkreślić, że monografia odzwierciedla przekonania konkretnej, współcześnie istniejącej tzw. szkoły prawa międzynarodowego, co oznacza, iż nacechowana jest ona zespołem poglądów wypracowywanych wokół Zakładu Prawa Międzynarodowego Publicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.



## Предисловие

Международное публичное право (МПП) является специфической специальностью права. В особенности это видно при его сравнении с ветвями составляющими внутреннюю правовую систему типичного государства. Международное публичное право – как действующее в международном сообществе – лишь в очень ограниченной степени использует механизмы, характерные для внутригосударственной общности.

МПП основано прежде всего на добровольности. Исторический принцип *par in parem non habet imperium*, в настоящее время воспринимаемый как важный атрибут суверенного равенства государств, приводит к тому, что международное право существует и действует с согласия государств и, что оно существует и действует в таких обстоятельствах, в которых один субъект, как правило, не может ничего диктовать другому. Эти обстоятельства определяют специфические источники международного публичного права, а также приводят к специфической сфере его действия, в которой отсутствует законодательная, исполнительная и обязательная судебная власть. Привлекает внимание также уникальная система санкций, которая заключается в том, что отдельные нормы этого правопорядка чрезвычайно редко оснащены санкциями. Ввиду этих и других причин, международное публичное право, на фоне остальных специальностей права, является как не полностью сформированное. Дополнительным доказательством вышесказанного является то, что каталог источников и субъектов МПП кажется нестабильным и незакрытым, поскольку до сих пор является предметом дискуссий в доктрине (иногда также предметом спора на практике).

Международное публичное право является также относительно молодым, в том смысле, что – хотя корни некоторых его институтов можно разглядеть еще в древние времена – то система, с которой мы имеем дело сегодня, сформировалась после Второй мировой войны, а точнее в начале 50-х годов, когда наступило стремительное развитие международных

организаций. Стоит также отметить, что правовые системы государств, сотрудничающих между собой на основе МПП, отличаются друг от друга (в том числе и от МПП), что также вызывает дополнительные трудности.

И наконец, на т.н. слабое формирование международного права влияет также необходимость преодоления лингвистических проблем (в том числе согласования терминов, понятий и определений на разных языках). Вследствие этих и других особенностей современного МПП, которого развитие, в том числе также приобретение более крепких форм, продолжается и наступает с нашим участием, данное право можно считать относительно гибким. Тем не менее эту специфику можно воспринимать тоже как недостаток (незрелость МПП).

Глава I.1 посвящена анализу названия интересующей нас специальности права. Она содержит, в частности, рассуждения касательно того, является ли современная терминология: международное публичное право (*public international law*) обоснованной. В этой части монографии в числе прочих упоминается польский ученый проф. Францишек Каспарек (*Franciszek Kasparek*, 1844–1903), ректор Ягеллонского университета, который ввел в польскую науку данный термин вместо ранее используемого: *ius gentium*.

Следующие главы, а именно: I.2, I.3 и I.4, касаются поочередно: характеристики современного международного сообщества; вопроса о том, как международное право справляется с одновременным действием в его пределах норм запрещающих применение силы и норм права вооруженных конфликтов; явлений фрагментации и конституционализации. Все эти вопросы нацелены на суть и смысл современного международного права.

С вышеуказанным хорошо сочетаются рассуждения, изложенные в следующих трех главах, посвященных различным аспектам функционирования международных организаций. Организации в настоящее время являются важным участником международных отношений. И так, глава I.5 относится к Европейскому союзу, который после вступления в силу Лиссабонского договора может однозначно быть квалифицирован как международная организация. В этой главе, обсуждается чрезвычайно интересный вопрос, каким является «защита» национальной идентичности государств-членов ЕС в своеобразном столкновении с прецедентным правом Суда Европейского Союза. При этом следует обратить внимание на факт, что государства Центральной и Восточной Европы, являются особенно чувствительными к вопросам касающимся их суверенитета, поскольку сравнительно недавно его восстановили. К отдельным вопросам ЕС относится также глава I.6, которая рассматривает социальное предприятие – институт являющийся особой приметой нашего времени. Глава I.7 относится, в свою очередь, к положению и роли НПО

в международном сообществе. Как представляется, значение таких организаций как НПО постоянно растет и можно даже говорить о некотором их участии в создании международного права.

Глава I.8, венчающая первую часть монографии, содержит размышления относительно прав национальных меньшинств, указывает наиболее важные современные вызовы и перспективы. По всей видимости, история прав человека в данный момент описала своеобразный круг. Когда исторически создавались некоторые основы защиты прав человека, внимание было сосредоточено на защите групп людей - меньшинств, а затем, после Второй мировой войны, когда была разработана современная система международной защиты прав человека, акцент был сделан на защиту индивидов. В настоящее время проблема относительно меньшинств, в том числе национальных, похоже, возвращается в иной форме. Без сомнения, защита национальных меньшинств основывается на уважении врожденного достоинства индивидов, создающих это меньшинство, а в особенности их тождественности. Постулатом, тем не менее, остается инклюзивное отношение к меньшинствам в отдельных государствах, и, как следствие, проблема меньшинств возвращается.

Главы, составляющие вторую часть публикации, посвящаются вызовам, с которыми сталкивается международное публичное право в связи со стремительным техническим прогрессом. Здесь, в частности, обсуждаются вопросы, связанные с существованием территории, а также новыми возможностями исследования территорий и пространства. Особое внимание уделяется космосу и международным правовым аспектам охраны окружающей среды Арктики. В этой части рассматривается также вопрос новых военных технологий и способов ведения военных действий, в том числе т.н. кибератак. В заключение, рассматриваются некоторые аспекты современного функционирования человека в Интернете и функционирования человека с помощью Интернета. Сеть ведь, безусловно, является одним из ведущих «продуктов» технического прогресса нашего времени.

Данная книга адресована в первую очередь нашим соседям из-за восточной и западной границ, поэтому написана на немецком и русском языках. Ведущей целью при этом является представление польской науки международного права.

Следует подчеркнуть, что монография отражает убеждения определенной, существующей ныне т.н. «школы международного права», а это означает, что она характеризуется комплексом взглядов выработанных на кафедре международного публичного права Ягеллонского университета в Кракове.



# Einleitung

Das Völkerrecht erscheint als ein durchaus spezifisches Rechtsgebiet. Dies wird insbesondere dann sichtbar, wenn das Völkerrecht anderen, insbesondere innerstaatlichen, Rechtszweigen gegenübergestellt wird.

Das Völkerrecht – als innerhalb der internationalen Gemeinschaft geltendes und dieses bindendes Recht – verwendet die für eine innerstaatliche Gemeinschaft charakteristischen Mechanismen nur in einem sehr eingeschränkten Umfang. Stattdessen setzt das Völkerrecht in erster Linie auf Freiwilligkeit.

Das historische Prinzip *par in parem non habet imperium*, heutzutage als ein wichtiges Attribut der souveränen Staatengleichheit verstanden, führt dazu, dass das Völkerrecht nur mit Zustimmung der Staaten existiert und unter der Prämisse funktioniert, dass ein Rechtssubjekt einem anderen Rechtssubjekt seinen Willen nicht aufzwingen darf.

Derartige Gegebenheiten führen zum Ergebnis, dass das Völkerrecht sowohl über spezifische Rechtsquellen als auch über einen spezifischen operativen Raum verfügt, in dem weder eine Legislative noch eine Exekutive noch eine obligatorische Gerichtsbarkeit vorhanden ist. Aufmerksamkeit erregt auch der einzigartige Durchsetzungsmechanismus, der vor allem dadurch auffällt, dass die völkerrechtlichen Rechtsnormen enorm selten über eigene Sanktionen verfügen. Aus diesen und weiteren Gründen erscheint das Völkerrecht im Vergleich mit anderen Rechtsbereichen als noch nicht vollständig ausgestaltetes Rechtsgebiet. Einen zusätzlichen Beweis hierfür liefert die Tatsache, dass sowohl der Rechtsquellenkatalog als auch die Liste der Rechtssubjekte im Völkerrecht weder stabil noch abgeschlossen zu sein scheinen. Dies wird immer noch in der Doktrin diskutiert. In der Praxis kommt es ebenfalls oft zu deutlichen Meinungsverschiedenheiten.

Das Völkerrecht ist außerdem ein verhältnismäßig neues Rechtsgebiet, obwohl die Wurzeln einiger seiner Institutionen auf die Antike zurückzuführen sind. Das heutige System hat sich erst nach dem 2. Weltkrieg, genauer gesagt erst in den 50er Jahren herausgebildet, als der Aufbau großer internationaler Organisationen begann.

Anzumerken ist auch, dass die Mitglieder der Staatengemeinschaft über Rechtssysteme verfügen, die sich zum Teil erheblich voneinander und vom Völkerrecht unterscheiden, was zu zusätzlichen Schwierigkeiten insbesondere bei der einheitlichen Auslegung und Anwendung völkerrechtlicher Normen führt.

Schließlich ist die schwache Ausgestaltung des Völkerrechts mittelbar auch auf die Notwendigkeit der Überwindung linguistischer Hindernisse (darunter Absprachen über Begriffe unterschiedliche Terminologie und Definitionen) zurückzuführen.

Diese und weitere Eigenschaften des heutigen Völkerrechts, das weiterhin, darunter auch im Hinblick auf seine institutionelle Festigung in Entwicklung begriffen ist, verursachen, dass dieses Rechtsgebiet als verhältnismäßig flexibel eingeschätzt wird. Diese Spezifik kann allerdings auch als ein Nachteil – im Sinne einer Unreife – des Völkerrechts angesehen werden.

Die vorliegende Monographie besteht aus zwei Teilen. Der erste Teil enthält Abhandlungen über aktuelle Fragestellungen aus dem Gebiet des Völkerrechts. Ihr gemeinsamer Nenner ist darin zu finden, dass das Völkerrecht im Vergleich zu übrigen Rechtsgebieten als ein noch nicht vollständig ausgestaltetes Rechtsgebiet erscheint. Darüber hinaus erfasst dieser Teil die von den Verfassern ausgewählten Fragestellungen des Völkerrechts des 21. Jahrhunderts, die sich aus seiner oben geschilderten Spezifik ergeben. Der zweite Teil der Monographie ist wiederum ausgewählten Fragestellungen gewidmet, die sich aus dem technischen Fortschritt ergeben. Beide Teile verknüpft die Tatsache, dass die darin enthaltenen Betrachtungen ohnehin die Herausforderungen unserer Zeit darstellen, mit denen sich das Völkerrecht auseinanderzusetzen hat.

Das erste Kapitel (I.1) ist einer Analyse der Bezeichnung „Völkerrecht“ gewidmet. Es enthält insbesondere Überlegungen dazu, ob der gegenwärtig verwendete Terminus *prawo międzynarodowe publiczne* (*public international law*) grundsätzlich begründet ist. In diesem Zusammenhang wird auch auf die Person von Professor Franciszek Kasperek (1844-1903), Rektor der Jagiellonen-Universität, hingewiesen, der diese Bezeichnung in der polnischen Lehre anstelle des früheren *ius gentium* geprägt hat.

Die darauffolgenden Kapitel, I.2, I.3 und I.4, betreffen der Reihe nach: die Charakteristik der heutigen internationalen Gemeinschaft; die Frage, wie das Völkerrecht mit der parallelen Geltung der die Gewaltanwendung verbietenden Normen einerseits und des humanitären Völkerrechts andererseits umgeht; und schließlich Fragen hinsichtlich der Fragmentierung und Konstitutionalisierung. All diese Fragestellungen zielen auf das Wesen und den Sinn des heutigen Völkerrechts ab.

Mit der oben erwähnten Problematik korrespondieren Überlegungen in den drei nächsten Kapiteln die verschiedene Aspekte der Wirkungsweise internationaler Organisationen betreffen. Internationalen Organisationen kommt

heutzutage eine wichtige Bedeutung als Teilnehmer an der Gestaltung internationaler Beziehungen zu. Kapitel I.5. betrifft die Europäische Union, die nach dem Inkrafttreten des Vertrags von Lissabon eindeutig als eine internationale Organisation qualifiziert werden kann. In diesem Kapitel wird die besonders interessante Frage nach der „Verteidigung“ der nationalen Identität der Mitgliedstaaten in Auseinandersetzung mit dem Europäischen Gerichtshof erörtert. Dabei ist anzumerken, dass die Mittel- und Osteuropäischen Staaten in Fragen der eigenen Souveränität besonders sensibel sind, weil sie diese erst vor relativ kurzer Zeit wiedererlangt haben.

Ausgewählte Aspekte des Unionsrechts werden auch in Kapitel I.6 behandelt. Es widmet sich dem sozialen Unternehmen – einer Institution, die ein besonderes Zeichen unserer Zeit darstellt. Im darauffolgenden Kapitel I.7 wird wiederum der Status und die Rolle von Nichtregierungsorganisationen innerhalb internationaler Gemeinschaft besprochen. Aus heutiger Sicht wird die Bedeutung von NGOs immer größer, sodass man auch über deren Beteiligung an der Schaffung völkerrechtlicher Normen sprechen kann.

Das den ersten Teil der Monographie abschließende Kapitel I.8 befasst sich mit dem Recht der nationalen Minderheiten, wobei auf die wichtigsten Herausforderungen und Perspektiven hingewiesen wird. Es scheint, als ob sich in der Geschichte des Menschenrechtsschutzes gerade der Kreis geschlossen hat. Als nämlich die Grundlagen des Menschenrechtsschutzes geschaffen wurden, konzentrierte sich das Völkerrecht auf den Schutz von Menschengruppen – nämlich der Minderheiten. Erst später, nach dem 2. Weltkrieg, als das System der Menschenrechte völkerrechtlich verankert wurde, setzte man den Schwerpunkt auf Individualrechte. Heutzutage kehrt allerdings die Problematik der Minderheiten, darunter auch der nationalen Minderheiten zurück, auch wenn auf eine andere Art und Weise. Zweifelsohne basiert der Schutz der nationalen Minderheiten auf der Achtung der eingeborenen Würde aller diese Minderheit bildenden Personen, insbesondere ihrer Identität. Als bisher noch nicht ganz erfüllte Forderung bleibt allerdings eine inklusive Behandlung der Minderheiten im Rahmen der jeweiligen Staaten. Somit kehrt die Frage der Minderheiten als Herausforderung für das Völkerrecht zurück.

Die in dem zweiten Teil der vorliegenden Veröffentlichung enthaltenen Kapitel konzentrieren sich hingegen auf die Herausforderungen, die vor dem Völkerrecht aufgrund eines rasanten technischen Fortschritts stehen. Hier werden insbesondere die Fragestellungen hinsichtlich des Vorhandenseins von Territorien und neuer Möglichkeiten der Exploration von Territorium und Raum diskutiert. Besondere Aufmerksamkeit wird dem Weltraum sowie völkerrechtlichen Aspekten des Umweltschutzes in der Arktis gewidmet. In diesem Teil der Monographie wird ebenfalls die Problematik neuer Militärtechnologie und neuer Kampfmethoden, darunter auch Cyberangriffe, behandelt.

Anschließend wird auch auf einige Aspekte des menschlichen und staatlichen Handelns im – und unter Zuhilfenahme des – Internet eingegangen. Das Internet gehört nämlich zweifelsohne zu den wichtigsten „Produkten“ des technischen Fortschritts unserer Zeit.

Das vorliegende Buch ist insbesondere für unsere östlichen und westlichen Nachbarn gedacht, daher ist es auch in deren Sprachen – Russisch und Deutsch – verfasst. Dabei ist hauptsächlich beabsichtigt, die polnische Völkerrechtslehre darzustellen.

Zum Schluss sei noch hervorgehoben, dass die Monographie Meinungen einer konkreten, aktuell existierenden „Schule des Völkerrechts“ widerspiegelt, d.h. dass sie vor allem die im Umfeld des Lehrstuhls für Völkerrecht der Jagiellonen-Universität Krakau erarbeiteten Ansichten enthält und von ihnen beeinflusst wird.